

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ТУРЧИН ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 821.161.2.09

**БАРОКОВА МОДЕЛЬ ДІАЛОГУ ЗІ СВІТОМ
У ТВОРЧОСТІ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО**

10.01.01 – українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Корпанюк Микола Павлович
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Радишевський Ростислав Петрович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри полоністики

кандидат філологічних наук,
Мишанич Ярослав Олексійович,
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
НАН України,
старший науковий співробітник
відділу давньої літератури

Захист відбудеться «30» січня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.22 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 02000, м. Київ, вул. Тургенєвська 8/14.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 02000, м. Київ, вул. Пирогова 9.

Автореферат розіслано «28» грудня 2017 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Д. Осьмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Збірка епіграм Данила Братковського «Światproczęści przeyrzany» («Світ, по частинах розглянутий»), (Краків, 1697) втілила пошуки європейськими мислителями (Хомою Євлевичем, Франциско де Кеведо, Станіславом Оріховським та ін.) моделі ідеального суспільства, які український поет із Волині зреалізував на основі національних ідей сарматизму та хозаризму засобами сатиричного заперечення вад сучасного йому державного укладу Речі Посполитої. У дискурсі ідей картезіанського раціоналізму, пом'якшених й облагороджених контекстом Слова, вченням Отців Церкви, Д. Братковський відтворив універсальну картину світу, складовими якої є світ земний, конкретизований картинами буття шляхти з виходом на землі Польщі, Центральної України, Молдови, Італії; світ Неба як мети земного життя християнина та Пекло, від якого поет застерігає своїх персонажів.

Феномен творчості Д. Братковського сформувався за таких факторів:

- проживання на так званому культурному помеж'ї, близькість до європейських культурних джерел і трансформування їх за посередництвом культури національної, зокрема у жанрі сатиричної епіграми;
- віддаленість від вищих шкіл і літературних гуртків;
- приналежність до української шляхти як носія державотворчих ідей, зокрема сарматизму та хозаризму;
- досвід державної діяльності, що сформував просвітницькі тенденції у світогляді шляхтича.

Це зумовило своєрідність рецепції як польських дослідників (Ф. Бентковський, Я. Соколовська та ін.), що розгорталася в дискурсі від потракування збірки «Світ, по частинах розглянутий» у контексті польської барокової епіграматики до виокремлення питомих українських ідей і тематики, так й українських (істориків В. Антоновича, С. Величка, М. Костомарова, пізніше О. Компан та ін.), яких волинський шляхтич привабив результативністю діяльності в обстоюванні православної віри у Речі Посполитій, участю у повстанні під проводом Семена Палія та перемовинами з Іваном Мазепою. Творчість Д. Братковського прочитана у контексті барокового літературного процесу другої половини XVII (П. Білоус, П. Кралюк, Л. Ушкалов, В. Шевчук) та барокової поезії (О. Бай, Г. Микитюк, Л. Семенюк, Н. Яцук), мотивів *vanitas* (О. Зосімова), гріха (О. Трюхан), у дискурсі ідей сарматизму й хозаризму (О. Бай, М. Корпанюк); у світлі моралізаторських тенденцій бароко (О. Бай); метафізичні поезії охарактеризували Г. Калантаєвська, О. Яковина; специфіку перекладу текстів із старопольської мови проаналізувала Г. Косарева.

Однак поза увагою дослідників залишилися класицистичні риси творів, обумовлені жанровою формою епіграми.

Пропоноване дослідження «Барокова модель діалогу зі світом у творчості Данила Братковського» спричинене необхідністю прочитання творів збірки «Світ...» як із методологічних засад поезії бароко, так і поезії класицизму, який зароджувався в межах барокової художньої системи («барокового класицизму»), та висвітлення складових сатиричного діалогу із світом – основною категорією барокового світогляду.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у рамках реалізації комплексної наукової теми кафедри української і світової літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» «Особливості та закономірності розвитку української і зарубіжної літератури та методики їх навчання» (номер державної реєстрації 0112U004561). Тему дисертації затверджено Науковою радою Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 3 від 20. 09. 2011 р.).

Мета роботи – охарактеризувати барокові й класицистичні параметри творчості Д. Братковського як засоби діалогу поета зі світом задля виховання людини і побудови досконалого суспільного укладу на принципах картезіанського раціоналізму та християнських цінностей.

Основній меті дослідження підпорядковані такі **завдання**:

- опрацювати і узагальнити основні підходи літературознавців у дослідженні творчості Д. Братковського;
- описати складові універсальної картини світу, втіленої автором у збірці «Світ, по частинах розглянутий»;
- висвітлити специфіку реалізації барокових мотивів *vanitas*, *memento mori*, *theatrum mundi* та алегоричних і символічних образів у структурі класицистичної жанрової форми епіграми;
- схарактеризувати індивідуальні риси епіграм Д. Братковського та варіанти модифікації цього жанру у творах збірки «Світ, по частинах розглянутий»;
- з'ясувати внесок Д. Братковського у розвиток української поезії другої половини XVII ст.

Об'єктом дослідження стали твори збірки Д. Братковського «Світ, по частинах розглянутий».

Предметом дослідження є барокові та класицистичні риси творів Д. Братковського як складові барокової моделі діалогу поета зі світом.

Наукова методологія дослідження: поетики Ніколя Буало, Митрофана Довгалевського, Феофана Прокоповича; концептуальні дослідження про бароко і класицизм А. Вінченза, В. Віппера, архієпископа Ігоря Ісіченка, Б. Криси, І. Лімборського, А. Макарова, Д. Наливайка, В. Соболя, Л. Ушкалова, Д. Чижевського, Б. Шалагінова; літературознавчі студії В. Маслюка; про барокову польськомовну літературу – праці Р. Радишевського, В. Шевчука, О. Яковини; про версифікацію – В. Кречотня, Г. Сидоренко, М. Сулими; про світ художнього твору та шляхи його дослідження П. Білоуса, М. Корпанюка.

Методологічну основу для предметного висвітлення теми забезпечує розуміння класицизму як інспірації античного ідеалу в художньому стилі кожної епохи.

Для досягнення поставленої мети при вирішенні конкретних завдань у дисертації застосовано такі **методи дослідження**: на засадах філологічного – опрацьовано і узагальнено наукові підходи до вивчення творчості Д. Братковського; історико-генетичного – простудійовано жанр епіграми в українській поезії, зокрема бароковій; компаративного – зіставлено й порівняно із творами європейських письменників специфіку втілення барокових мотивів та класицистичних інтенцій в поезіях збірки «Світ...»; герменевтичний метод посприяв прочитанню інтертекстуального дискурсу цих творів; культурно-

історичний використано для виявлення барокових та класицистичних рис індивідуального стилю поета в контексті доби.

Наукова новизна дослідження. Уперше на системному рівні прочитано твори збірки «Світ...» Д. Братковського за класицистично-бароковими параметрами. Епіграми Д. Братковського проаналізовано як класицистичний жанр; охарактеризовано барокові та класицистичні риси епіграматичних творів збірки «Світ...»; висвітлено своєрідність вираження у класицистичній жанровій формі епіграми барокової світоглядної позиції щодо активного перетворення світу у поєднанні із просвітительськими тенденціями та зародження просвітницьких ідей у межах барокової системи художніх цінностей; ідейно-тематичний рівень творів прочитано у дискурсі принципів картезіанського раціоналізму, роксолянськогосарматизму й хозаризму, у контексті Біблії та вчення Отців Церкви; доповнено опис поетики епіграми аналізом використаних елементів поетики повчань.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можна використати для написання розвідок про українську барокову поезію теоретико-літературного, історико-літературного та компаративного характеру. На основі дисертаційного дослідження можна укласти спецсеминар для студентів і магістрів філологічних факультетів.

Апробація результатів дослідження. Основні тези дослідження виголошено на конференціях: «Топос тварини як антропологічне дзеркало» (Київ, 2011), «Периферійні та місцеві ідентичності в літературі» (Миколаїв, 2011), «XI Міжнародна наукова конференція молодих учених» (Київ, 2011), «XV Всеукраїнські Сковородинівські читання» (Переяслав-Хмельницький, 2011); «XVI Всеукраїнські Сковородинівські читання» (Переяслав-Хмельницький, 2013); «XVII Всеукраїнські Сковородинівські читання» (Переяслав-Хмельницький, 2015); «II Міжнародна науково-практична конференція «Текст у сучасному лінгвістичному вимірі» (Переяслав-Хмельницький, 2015), Міжнародна наукова конференція «Транскультурні коди літературного дискурсу» (Київ, 2015).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 11 статей, із них 6 – у фахових виданнях України, 1 – в іноземному виданні.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 344 позиції. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінок, із них – 177 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» подано загальну характеристику дослідження, обґрунтовано актуальність теми і доцільність вивчення проблематики дисертації, сформульовано мету й завдання, розглянуто предмет та об'єкт роботи, проаналізовано її методологічну, теоретичну, а також джерельну базу. Окреслено шляхи наукових пошуків, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення; наведено основні положення про апробацію та публікацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Становлення та розвиток української польськомовної літератури XVII ст.**» систематизовано наукові підходи літературознавців до проблем вивчення творчості Д. Братковського.

У підрозділі **1.1. «Причини виникнення української польськомовної літератури, її жанри, тематика та ідейна спрямованість»** викладено рецепцію

праць П. Білоуса, І. Ісіченка, О. Лазаренко, Р. Радишевського, Л. Ушкалова, В. Шевчука, О. Яковини, авторів матеріалів «Київських полоністичних студій», які, послуговуючись категоріями «діяч на межі культур» і «культурне помежів'я», висвітлили політичні (приналежність українських земель до складу Речі Посполитої), ідеологічні (статус польської мови як державної) та освітньо-релігійно-церковні причини появи великого напрямку українського письменства XVII–XVIII ст. (поезія, полемічна проза, агіографія і, частково, історіографія й мемуаристика), створеного польською мовою, зокрема твори Лазаря Барановича, Івана Величковського, Йосипа Верещинського, Станіслава Гроховського, Матея Стрийковського, Адама Чагровського, збірка поезій «Світ...» Д. Братковського. Цією збіркою поет, представник сарматської формації, яка виникла на українсько-польському помежів'ї та сформувала специфічний етос сармат-роксолан-козаків, творячи на своїй батьківщині, поза духовними, літературними й науковими осередками, ствердив, що саме польська мова в процесах інтенсивної адаптації та асиміляції інонаціональних елементів в українській літературі XVII ст. послужила своєрідним прихистком українства у сарматському варіанті.

Проблему багатомовності українського письменства доби Бароко першим порушив І. Вагилевич («Польські письменники-русини»), лише принагідно – О. Брюкнер, М. Возняк, І. Франко («Характеристика руської літератури»), вони обмежувалися вибором єдиномовних творів (церковнослов'янською та староукраїнською мовами). Цієї позиції дотримується І. Ісіченко. Через те польськомовна поезія, творена українцями, була спершу опрацьована німецькими і польськими славістами й опублікована в низці антологій: «Poesie polskiego baroku, oprac. J. Sokołowska, K. Żukowska, t. I–II» (Warszawa, 1963), «Die Älteste Ostslavisches Kunstdichtung, 1575–1647, vorb. H. Rothe» (Giessen, 1976–1977), «Helikonsarmacki. Wątki i temat polskiej poezji barokowej, wybór i komentarz A. Vincenza» (Wrocław, 1989), та зарахована до польської. Як складова української літератури польськомовні твори подані у багатотомній серії «Бібліотека давнього українського письменства», яка видавалася з 1987 р. в університеті Гарварду (США). В Україні перші публікації появилися в «Антології української поезії, т. I» (1984), «Українська література XVII ст.: Синкретична писемність» (1987), «Марсове поле. Кн. 2» (1989).

Дослідники П. Білоус, О. Лазаренко, Р. Радишевський, В. Шевчук та ін. висвітлюють суперечливий шлях польської мови в українському культурному просторі: від її домінування через полонізацію (переселення на українські терени із корінної Польщі представників шляхти, міщан, селян); ополячення місцевої шляхти; функціонування польської мови на рівні «панської» (*dignitas*), – до утвердження польської мови літературною українською у результаті розвитку після національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького латино-польської освіченості в Україні. І. Франко негативно оцінив мовну строкатість викладачів та студентів Києво-Могилянської академії, сучасні ж дослідники у цьому явищі не вбачають суперечностей із національно-культурним рухом XVII ст. Окрім виконання функції *lingua franca* багатонаціональної Речі Посполитої, польська мова слугувала провідником культурних надбань і здобутків Західної Європи, сприяла міжнародному визнанню української літератури. Тому полемічну прозу писали по-польськи як єзуїт Петро Скарга, так і визначні

представники православ'я Андрій Мужиловський, Петро Могила, греко-католики Лев Кревза, Йосиф Велямин Рутський, Касіян Сакович.

Свідоме оволодіння чужих рідній культурі зразків збагатило українську польськомовну поезію європейськими мотивами *vanitas*, *memento mori*, *theatrum mundi*, урізноманітнюло батальними, розмислово-медитаційними, панегіричними жанрами. Творчість Д. Братковського слугує прикладом адаптації європейської класицистичної жанрової форми для вираження національної тематики, нею поет обстоював збереження релігійно-народної ідентичності і традицій України.

У підрозділі **1.2. «Рецепція життя і творчості Данила Братковського у національних літературі та літературознавстві»** викладено результати прочитання історичних, краєзнавчих, публіцистичних і літературознавчих праць польських й українських дослідників про творчість Д. Братковського – від першого видання збірки «Світ...» 1697 р., окремих публікацій у збірнику «*Rozrywki*» (Варшава, 1768), в Україні 1909 р. В. Липинським у перекладі В. Доманицького, до виходу 2004 р. у Луцьку збірки епіграм у новому факсимільному виданні із перекладом віршів із старопольської сучасною українською мовою В. Шевчуком, а польською мовою – 2011 р. у серії «*Humanizmpolski. Polonika*» у видавництві «*Neriton*», у якій автор представлений речником відривання України від держави польсько-литовської. П. Борек у «Нових матеріалах до біографії Даниеля Братковського» (2012) охарактеризував шляхтича-гуманіста як православного українця з Речі Посполитої.

Українські історики (від С. Величка до І. Крип'якевича, О. Цинкаловського, Г. Гуртового та ін.) висвітлили військово-політичну й дипломатичну діяльність Д. Братковського. Дослідники П. Білоус, М. Довбищенко, М. Жулинський, П. Кралюк, В. Шевчук та ін. описали роль роду Братковських у заснуванні та діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства, політичне й культурне тло, коли Д. Братковський, за версією В. Шевчука й Д. Кулиняка, міг навчатися в Італії чи, за П. Кралюком, в університеті іншої країни, хоча П. Борек доводить, що він не здобув університетської освіти, а Д. Кулиняк вважає, що поет навчався у Києво-Могилянській академії разом із С. Гурком (Палієм).

Константу С. Величка про приналежність Д. Братковського до тієї шляхетської меншості, яка відстоювала інтереси українського народу, доповнили конкретними характеристиками В. Антонович і М. Костомаров. На опис С. Величка від 1700 р. про участь Д. Братковського в таємній розмові з І. Мазепою посилалися у власних розвідках В. Антонович, І. Крип'якевич, В. Липинський, І. Франко та ін. В. Антонович надрукував в «*Архиве Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов*» документи, які висвітлюють деталі арешту «блюстителя благочестя» та його страти, а збірку «Світ...» оцінив як суцільну їдку сатиру на тодішнє шляхетське суспільство. Через втрату оригінальних документів XVII–XVIII ст. у лихоліттях ХХ ст. всім публікаціям архівних матеріалів можна й потрібно надавати значення першоджерел (О. Бірюліна). М. Драгоманов поставив поетичну спадщину Д. Братковського на один рівень із творчістю Самовидця, С. Величка, Г. Квіткі-Основ'яненка, Т. Шевченка. М. Возняк у своїй «Історії української літератури» зробив короткий огляд поезій цієї збірки.

Фундаментальні дослідження української польськомовної поезії Р. Радишевського, В. Шевчука, О. Яковини, матеріали наукових конференцій «Минуле і сучасне Волині» (Луцьк, 1998), «Данило Братковський— поет і громадянин», присвяченій 300-літтю з дня смерті митця (Луцьк, 2002) повноцінно уводять ім'я Д. Братковського в наукову сферу української культури. Дослідники В. Кушнір, Н. Напханюк, Л. Радчук акцентують увагу на суголосі думок Д. Братковського про роль шляхти в національному житті зідеєю територіалізму В. Липинського. О. Компан за скрупульозністю описання різних аспектів життя шляхетської Речі Посполитої вбачає у збірці науковий трактат з виразними рисами раннього енциклопедизму.

Ідейно-тематичний дискурс прочитання творчої спадщини Д. Братковського доповнюють спостереження над втіленням риторичної техніки *inventadisonere* (Л. Ушкалов), ідей, котрі в новітні часи суголосні із ідеями театру абсурду (Л. Оляндер), компаративний аналіз творів Д. Братковського, О. Пушкіна, П. Славейкова (Л. Оляндер) та пасквіля І. Журавницького «Хто йдеш мимо, стань...» (1575) (Т. Садовнік). Л. Семенюк висвітлила проблему філософичності текстів і систему зооморфних образів збірки «Світ...» у контексті «середнього» та «високого» бароко. О. Бай, Г. Ковальчук на підставі аналізу стилістики творів Д. Братковського аргументовано довели приналежність польськомовної творчості барокового поета до української літератури.

Хронологію висвітлення імені Д. Братковського в сучасних довідниках та енциклопедичних виданнях описала Г. Бондаренко, наголосивши на відсутності інформації про поета («Большая Советская Энциклопедия», Т. 2. М., 1971), або обмаль її («Українська Радянська Енциклопедія», Т. 2, 1960 р.). Найбільш повно підготовлена В. Шевчуком стаття у першому томі «Української Літературної Енциклопедії» (1988). У сучасній літературі повторена інформація з «Історії Волині з найдавніших часів» (1988), «Історії Луцька» (1991) О. Михайлюка, «Волинь – земля українська» (2000) М. Киричука.

Художньо переосмислюють життя і діяльність автора збірки «Світ...» Д. Кулиняк в історичній поемі «Данило Братковський», М. Слабошпицький у творі «Страта поета в Луцьку», В. Вербич у вірші «Голос майдану «Братський міст». Особливості художнього втілення образу поета-земляка у творах волинських письменників В. Гея, П. Гоця, Н. Гуменюк, В. Вербича досліджують Л. Семенюк, М. Хмелюк. Історію повернення імені Д. Братковського Україні та підготовки першого факсимільного видання поезій відтворили А. Бондарчук, С. Вакула, Н. Гуменюк. У 2006 р. зусиллями А. Бондарчука, В. Белова та Б. Ревенка було створено фільм «Волинська Голгофа Братковського».

У другому розділі «Ідейно-тематична основа творчості Д. Братковського» висвітлено світоглядні засади барокової свідомості й зародження просвітницьких тенденцій в межах бароко та реалізацію їх у поезіях збірки «Світ...».

У підрозділі 2.1. «Концепція універсалізму у дискурсі барокового світобачення» проаналізовано праці В. Горського, С. Кримського, Б. Криси, О. Сухомлинова, В. Шевчука та ін., охарактеризовано концепцію універсалізму як стрижневий постулат барокового світогляду та специфіку проявлення в епіграмах Д. Братковського у дискурсі «концептичної полярності» (О. Бай) поміж земним та

небесним. Єдність мікрокосму й макрокосму при усвідомленні множинності світу, його суперечностях та невпорядкованості (П. Білоус) виражена в творах «Мінливість світу – не зрозуміти», «Несталістьсвіту» та ін. Ключове поняття «світ» («Відміна світу», «Що є світ» і т. п.) служить сюжетній організації збірки (В. Шевчук) і робочим інструментарієм пізнання людиною себе задля досягнення стану «досконала людина», або «героїчна особа» (В. Госький), яка втілює в собі ідеал, реально досяжний у земному житті.

Риторичні звертання, запитання («Гей світе, світе! Що лише не вмієш?») посилюють комунікативний характер тексту, адресат водночас є представником світу, образи якого концептуальні, характеризуються високою сконцентрованістю думки, інтелектуальним напруженням. Місцем перетину координат дивного світу («Світу відміни не втяти нині») є образи Міха і Хмелю, які спрямовують рух фігур на сцені людського життя та спотворюють модель людських стосунків («Що є світ»). Для Д. Братковського властиві переходи від філософського сприймання світу як загадки буття («Світ. Одним недоля...») до конкретизації суспільних взаємин і пояснення їх («Світ. Прехитрий світе...»). Метафізичним дискурсом вірш «Світ – коло. Автор до себе» перегукується із твором Г. Сковороди «Кільце. Дружня розмова про душевний світ». Мотив «марноти марнот» (*vanitas*), характерний для європейських поетів XVII ст. Ф. де Кеvedо, А. Гріфіуса («*Vanitas, vanitatumetomniavanitas*»), розгортає Д. Братковський у контексті Приповістей Соломонових, Давидових Псалмів у творах «Світ. Гей світе, світе...», «Світ. Людина стане щось там замишляти...».

У підрозділі **2.2. «Бароково-класицистична парадигма творчості Д. Братковського»** охарактеризовано тенденції до формування класицистичних рис в індивідуальному стилі поета, про котрі можна говорити у контексті однієї із дефініцій поняття «класицизм» як основний літературний напрям XVII ст. в рамках доби Бароко (Б. Шалагінов), що співзвучно із поглядами на цю проблему А. Вінченца, Д. Наливайка. Творчість Д. Братковського виразила процес трансформації світогляду українського суспільства другої половини XVII ст. під впливом ідей картезіанського раціоналізму. Польська мова як, за В. Крекотнем, «стимулятор поетичних форм», зумовила класицистичний жанр творів збірки Д. Братковського «Світ...» – епіграму. Іntenцією до пріоритету впорядкованості світу вмотивована увага поета до вад і пороків суспільства, він сатирично змалював «бїду» у польському світі.

У дусі класицистичної моделі досконалого державного устрою, в основі якої, за С.Оріховським, Бог, священник і король, поет в епіграмі «Автор до себе» підтвердив вірність королеві Августові-Фридеріку II. Поезія «*Eritanimatua, proanimaeius*» про правителя – гаранта законів, захисника та оборонця тих, «що в гною», перегукується із поглядами Томи Аквінського, С. Оріховського, із віршованим трактатом «О правосудіюначалствуючих, правдѣ и бодростиих» С. Климовського. У дискурсі класицистичного принципу соціального служіння, котрий у XVII–XVIII ст. професори Києво-Могилянської академії Інокентій Гізель, Георгій Кониський, Феофан Прокопович, Стефан Яворський представляють як напрямок моральної філософії – «громадський гуманізм», Д. Братковський оцінив вчинки та діяння представників усіх структур державної влади у творах «Зв'язок», «Звіdomлення з Варшави», «До доброго посла», «Універсал на сеймик», що

просвітительськими тенденціями реформування суспільного ладу через моральне вдосконалення людини у єдності віри і розуму зближені із трактатом Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» (1669), із драмою «Володимир» (1705) Феофана Прокоповича.

Класицистичну ідею відповідальності шляхти перед своєю Вітчизною за стан справ у державі Д. Братковський, не без впливу польської літератури, в якій, за І. Лімборським, класицизм зароджувався в межах барокової художньої системи, зреалізував у творах «Сеймик», «Бенкет на сеймику», «Сейм» та ін. Поет інтуїтивно сформував нові підходи до розумного впорядкування світу за Божими законами («Вельможний про хліб просить», «Вічність на землі»), чим продовжив традицію українських гуманістів XVI–XVII ст. витворення ідеалу людини, для якої властиве розвинене почуттям соціальної відповідальності та національної свідомості.

У підрозділі **2.3. «Специфіка втілення духовної тематики в жанрі сатиричної епіграми»** у контексті творчості барокових авторів, які були духовними особами, висвітлено специфіку втілення духовної тематики в жанрі сатиричних і дидактичних епіграм. У них відсутні христологічні мотиви, які домінують у творах Лазаря Барановича, Івана Максимовича, Антонія Радивиловського, немає богородичної тематики, як у поезіях Івана Величковського, а тонка іронія, народний жарт дозволили поетові виразити світський погляд на загальні духовні проблеми та втілити такі риси національного бароко як «всеосяжну релігійність» (Л. Ушкалов) і христоцентричність.

Домінантні теми барокової поезії – смерть, страшний суд, рай та пекло – висвітлені у дискурсі мети людського життя, яка окреслена самою структурою збірки, що завершується твором «Небесний Палац». Світ божественної думки проявляється складовою універсальною картини світу у творах «Дорога до неба», «Драбина до неба», і як альтернатива світу небесному – «Дорога до пекла». Ідея *memento mori* аргументована прикладами поведінки особи у всіх світах («Мешкання в пеклі», «Спокута», «Як читає смерть»). У дискурсі істинного блага протиставлені вічне життя у Раю, яке здобувають милостинею («Ялмужна») або у зв'язі за свободу рідного краю («За що вилити кров»), коли смерть є, за поетичним кодом Г. Сковороди, «святою» (М. Корпанюк), – і «плач» у Пеклі. Ідея образів «рицарів Божих» перегукується із сарматським дискурсом ототожнення військового служіння й духовного. Тему смерті в епіграмах «Майбутній вік», «Добрий заповіт», «Найпередніша наука», «Страшний суд» та ін. Д. Братковський художньо осмислив у дискурсі «моральної» життєвої мети як блага у реальному бутті, суть якого виражається у годину смерті («Світ», «Смерть», «Мешкання у небі»).

Проблема розпізнавання Божої волі стосовно кожної людини, ідея синергії втілена у віршах «Думка і непотрібний смуток», «Боязнь гріха» та ін., котрі перегукуються із віршем Лазаря Барановича «Світ збурили грози на людські сльози». Як і вітчизняні поети XVII–XVIII століть, для окреслення небезпеки «світових розкошів», Д. Братковський вдається до прозорих зіставлень людини з рибою або птахом у пастці («Мисливство»). У творах збірки «Світ...» відсутні настрої песимізму, скепсису, розчарування, риторика віршів виражає впевненість, що людина через моральне виховання здатна позбутися вад і витворити на землі ідеальне суспільство.

У підрозділі **2.4. «Висвітлення станових проблем у творах збірки «Світ, по частинах розглянутий»»** висвітлено суспільний статус Д. Братковського серед

шляхти та способи втілення автором збірки «Світ...» основних ідеологем станового світогляду. Описано процес формування станів у Речі Посполитій, коли народом у становій державі називали лише шляхту. На тлі суспільно-політичних процесів (утвердження закону «liberumveto», здобуття шляхтою незалежності від королівської влади, внутрішньостанової рівності та замкнутості шляхетського середовища), із світоглядних засад ідеї сарматизму й хозаризму автор збірки «Світ...» продовжує національну традицію формування образів ідеальних воїна-рицаря та «монаха-рицаря Христової віри» (М. Корпанюк).

Образ українського шляхтича, і то передусім зубожілого, як у циклі «Про земських...», відповідав усім канонам сарматського міфу. Використання архетипних образів сарматського міфу – шляхтича та матері-Батьківщини («Бенкет на сеймику»), давало можливість переакцентувати тематику у бік національних інтересів і потреб. Гротеск, іронія, гра слів у творах «Сейм», «Про вольність» та ін. служать викриттю дійсного стану речей у Речі Посполитій, який після Андрусівської угоди 1667 р. загрожував втратою «вольності».

У творах «Сеймик», «Як має бути на сеймику» поет протиставленням шляхті корисливій шляхти високочесотної вибудовує «позитивну програму» (В. Шевчук). Елементи алегорії, інвективи, іронії, поєднані із риторичними закликами в епіграмах «Про сеймик. У польському світі біда процвітає...», «Хвала послу» та ін., служать засобами викриття безвідповідальності еліти за справи у державі. У творах «Земський суддя», «До судді», «Забавний суд» та ін. гострій критиці піддано судову систему, як у вірші «Продажному судді» іспанського поета Ф. де Кеведо.

Міщанський стан («Львів батько», «Варшава мати») зображений у дискурсі моральних проблем сенсу життя і смерті. Вірш «Життя в місті» перегукується із байкою Г. Сковороди «Зозуля і Дрізд». Убогий світ у творі «Світова охота» виступає лише предметом розмови, але не адресатом. Як і Климентій Зіновійв, Д. Братковський виявляє зацікавленість простою людиною («Пан над косарем»), але тему людської праці розгортає у дискурсі політично-правовому («Про жовнірську платню»). Поза увагою поетом залишені представники духовенства як окремого стану.

У підрозділі **2.5. «Соціальні проблеми України (Волині) другої половини XVII ст. у контексті ідей сарматизму та хозаризму»** висвітлено характеристики істориками В. Антоновичем, М. Драгомановим, М. Костомаровим соціальної поведінки Д. Братковського як «хлопомана», що визначило його позицію в зображенні соціальних явищ. Описи української вдачі у віршах про Хміль суголосні нотаткам О. Гваньїні, Г. Боплана. Алегоричні образи Міха та Хмелю у творах поета отримали етнопсихологічні риси, суголосні з думками попередників, зокрема, Івана Вишенського.

Елементи народного гумору, іронія, сарказм служать Д. Братковському засобами у віршах «Відміна світу. Тут – на латці лата, а на завтра – гарна шата», «Грошей не маєм, але рівняємось», «До убогого та пишного» та ін. для характеристики шляхтичів, яка перегукується із описами І. Ворожбит, О. Гваньїні. Народна гумористична позиція у поєднанні із дискурсом Приповістей Соломонових переважає у зображенні сімейних взаємин в епіграмах «Жінка гнівлива», «Покірнана жінка», «Смерть багатого брата» та ін.; спотворених людських стосунків, як культ грошей («Краків пан»), обман («Ошукання в

Замості»); укладання шлюбів із метою зміцнити економічні й політичні позиції роду («Сватання і посаг перед шлюбом», «Весілля пана Мошни» та ін.). В епіграмах «Про найчільніших ошуканців», «Звідкіля шальвіри» «найбільшими ошуканцями» поет називає не євреїв, а своїх, «ляхів», «русинів». Представники соціального прошарку бідних у творах Д. Братковського не є учасниками діалогу, однак поет у віршах «Ялмужна», «Машкари» закликає ситих і в достатку побачити проблеми та потреби голодних.

У підрозділі **2.6. «Утвердження національної самобутності народу у творах Д. Братковського»** схарактеризовано способи втілення проблеми національної ідентичності, котра окреслена у контексті ідеї барокового універсалізму як триєдність національного, загальнолюдського й духовного, та рис національного менталітету, які С. Кримський означив як «кордоцентричність, «православний естетизм», а також у національному й особистісному ракурсах. О. Бірюліна, П. Борек, М. Довбищенко, П. Кралуок, В. Шевчук та ін. довели, що Д. Братковський належав до давнього українського шляхетського роду, «до «русинів», але зберігав елементи крайової «волинської» самоідентифікації. Поет представляв державоносну, за В. Липинським, трипостасну за природою еліту: войовників, економічну та духовно-культурну, в середовищі якої на підставі проявлення рис «національно особливого» (П. Сас) і постала ранньоновітня теорія нації.

Модель консолідації українського етносу, що є умовою виживання й побудови власного національного життя, знайшла відображення в епіграмах «Пересторога», «Незгода», в яких виразно зазвучала думка про роль національної аристократії як проводу народу й необхідність активізувати господарський ресурс задля оборони власного майна від турецько-татарських нападів («Минулий час і теперішній», «Посольська ізба», «Забава бусурманина»). Проблема самоусвідомлення персонажами збірки «Світ...» власної окремішності, співвіднесення її із парадигмою характеристик певної людської спільноти, котрі на етнічному рівні конкретизуються категорією національної ідентичності, реалізована у контексті визначення В. Антоновичем нації та опису рис, які підкреслював в українцях М. Костомаров: («Приклад покори», «Боязнь гріха»). Риси національного характеру українців, котрі сформувались під впливом історичних обставин, осмислив Д. Братковський у віршах «Чим живуть пани», «Чужа земля» та ін.

Український дух збірки «Світ...» отримав поетикальне втілення в фольклорно-побутових символах «матері» (України), «мачухи» (Польщі) та «дітей» (українців), «батька» (Львова). У душі українського національного світобачення фольклорний образ чорта виразив суспільні, а також і міжнаціональні стосунки (українців з Польщею й Московією) у вірші «Погана мати й добра мати». Символічні образи твору «Ліпше з левом у пустелі, аніж з лихою жінкою», що перегукується із Приповістями Соломоновими, закодовують складну геополітичну ситуацію України після Андрусівського перемир'я 1667 р. Проблему внутрішнього нищення нації, осмислену Д. Братковським у віршах «Про вольність», «Львів батько», порушував пізніше Т. Шевченко.

Міжнаціональні стосунки, зокрема українсько-польські, українсько-московські, взаємини із Грецією, Туреччиною, кримськими татарами, отримали детальне висвітлення у творах «Дурний мудрий», «Мир із турчином», «Асфур»,

«Греція». Заклик до єднання шляхти і народу у національному визвольному русі у епіграмі «Сусід із сусідом» суголосний із мотивами віршів Лазаря Барановича.

У третьому розділі **«Поетика віршів Д. Братковського»** викладено результати прочитання творів збірки «Світ...» у контексті барокових поетик.

У підрозділі **3.1. «Сатира і гумор як засіб діалогу зі світом»** описані художні й стилістичні засоби сатири у поезії Д. Братковського та висвітлена їхня роль у діалозі поета зі світом. Твори поета-шляхтича продовжили традицію соціально-викривальної сатири Ф. фон Логау, С. Бранта, поеми Х. Євлевича «Лабіринт» та твору К. Опалинського «Сатири, або Застереження, призначені для виправлення влади і звичаїв у Польщі» (1650). Як і книжка К. Опалинського, збірка Д. Братковського «Світ...» постала на основі досвіду автора у політичному й адміністративному житті Речі Посполитої. Діалог з позиції ідеолога-сармата, для якого кодекс лицарських чеснот визначив пріоритетом захист Вітчизни, обумовив специфіку поетики віршів, перетворив їх у гарячий маніфест-звернення до тодішньої шляхти із закликом захисту держави Речі Посполитої («Річ Посполита»).

У діалозі «автор – адресат» персоніфікований образ світу втілений у структурі творів такими засобами: а) риторичними звертаннями та запитаннями до світу; б) приписуванням світові дій, властивих людині; в) візуалізацією образу світу; г) проявленням спотворених рис у поведінці конкретних людей; г) актуалізацією світоглядної позиції світу через прямі висловлювання тощо. Гротескні риси світу («Світова охота», «Світу одміни не втямити нині») та смерті («Смерть – великий шаленець») підкреслюють його безумство, руйнівний вплив на все творче.

Діалогічність творів втілена двояко: і як складовий компонент у побудові вірша («Сеймик», «Жовнір до жовніра» тощо), і як стилістичний засіб – риторичні звертання, спонування, запитання, що сприяють розгортанню змісту від тонкої іронії до злої, уїдливої насмішки та посилюють модус емоційного – характерну ознаку діалектики риторичної персвазії XVI–XVII ст.ст.

У підрозділі **3.2. «Використання поетики повчань у сатиричних віршах Д. Братковського»** описано елементи поетики проповідей в образній структурі епіграм та висвітлено їхню роль у реалізації просвітницьких тенденцій, сформованих активно життєвою позицією автора. Яскраво виражена повчальність, «просвітительсько-напучувальне» (В. Крекотень) призначення творів збірки «Світ...» виявляють зародження просвітницьких ідей у межах барокової системи художніх цінностей. Це зближує епіграми із популярними в той час проповідями, основними ознаками яких, за П. Білоусом, є: а) діалогізм; б) наявність риторичних фігур (звернення, запитання, вигуки і т. п.); в) посилання на різноманітні джерела, зокрема Святе Письмо; г) алегоризм, складна метафоризація й символіка; д) емоційність викладу.

Зміст повчальних епіграм Д. Братковський розгортає з метою, по-перше, допомогти людині зрозуміти власне призначення у Всесвіті («Дорога до пекла», «Дорога до неба», «Драбина до неба» та ін.), по-друге, у дискурсі науки Отців Церкви про роль посту та милостині («Піст, міст», «Спокута» та ін.), нагадати про долю грішників після смерті, попередити про швидкоплинність життя та відповідальність за дари, якими Господь наділяє кожну людину («Смерть нагадує»). По-третє, філософський аспект смерті у вимірі ставлення людини до власного багатства поет вирішує у контексті «Книги Еклезіастової»; переживання

смерті як кривди висвітлює у дискурсі повчань Івана Золотоустого у творах «Праця як обертається», «Ялмужна», «Вічність на землі». Морально-етичні категорії «добра» і «справедливості», характерні для раннього Просвітництва (І. Лімборський), отримують євангельський вимір («Жнива»).

По-четверте, паралельно із пошуками у сфері філософської думки, зокрема у стінах Києво-Могилянської академії, іншого шляху світопізнання й богопізнання через пізнавальну діяльність розуму, поет інтуїтивно формує класицистичну модель впорядкованого суспільства у біблійному дискурсі, за яким людина є лише розпорядником Господніх благ («Вельможний про хліб просить»). По-п'яте, у контексті теми стосунків у суспільстві, проблему чванства, яку послідовно розвінчує Дж. Свіфт у збірці «Мандри... Гуллівера...» (1726–1727 рр.), Д. Братковський заперечує епіграмою «Дочасно ти судиш, від правди тож блудиш». Напротивагу Свіфтовій державній моделі, залежній від освіченості та моральності народу, в українських мислителів XVII ст. (Віталія з Дубна у творі «Діоптра...»; Д. Братковського в поезіях «Не має світ досить, не знає, що просить», «До зітхальника», «Божа кара») переважає обстоювання ідеї синергії, особливого узгодження людської волі з Божим промислом.

У підрозділі **3.3. «Епіграма як основний жанр збірки «Світ, по частинах розглянутий»** проаналізовано поетику М. Довгалевського, Ф. Прокоповича, студії А. Вінченза, Д. Чижевського, В. Кречотня, В. Маслюка, Г. Микитюк, Ю. Клим'юка. Приналежність творів Д. Братковського до жанру сатиричних епіграм стверджують П. Білоус, М. Жулинський, М. Корпанюк, В. Шевчук, О. Яковина та ін. О. Бай визначає твори збірки «Світ...» фрашками – жанр польської поезії, підвидом яких є епіграми, однак за традицією вітчизняної літературної науки ці вірші варто вважати за епіграми. На період творчості Д. Братковського традиційний для європейської поезії та поширений в XVI–XVII ст. в Україні класицистичний жанр сатиричної поезії дотепного, дошкульного змісту з несподіваною кінцівкою (пуантом) описано в європейських поетиках і трактатах італійських гуманістів XVI ст. Українські автори Митрофан Довгалевський, Феофан Прокопович та ін. внесли свої міркування, враховуючи вимоги поетики стилю бароко. Д. Чижевський підкреслив в епіграмі афористичне «згущення», концентрацію думки. В. Кречотень вбачав епіграму і самостійною жанровою формою, і «мікроформою».

Класицистичні тенденції формують сатиру, яка до того не була обов'язковою ознакою епіграми, визначальною рисою епіграм збірки «Світ...», які можна розділити на прості («Весілля пана Мошни», «Про сидання за стіл», «Ярмарок», «Річ Посполита», «Про тихе весілля» тощо) та складні, що композиційно реалізують обидва концепти – словесний і смисловий («Попас», «Міх», «Покласти пальця на вустах своїх» та ін.). Джерелом багатьох концептів у творах про п'янство («хміль») служать порівняння, властиві для українського фольклору. Ці образи поет обіграє в епіграмах «До горілки» («свиняка»), «До простої [горілки]» («муха»), «До багатого» («свині», «півні»). Задля приємності як барокової риси Д. Братковський застосовує в епіграмах алегорію, апострофу, апосіопезу, вигук тощо. Класицистичний жанр епіграми визначив польську мову текстів, сатиричний зміст віршів, втілив просвітницькі ідеї та національну (найчастіше – волинську) тематику.

У підрозділі **3.4. «Образна система збірки»** проаналізовано студії А. Вінченза, О. Бай, П. Білоуса та схарактеризовано класицистичні тенденції, що проявились у виборі поетом польської мови творів. Оскільки мова, за В. Кречетом, визначає характер поетичної образності, то вмотивованим є дотримуватися у характеристиці образів поділу їх наантропологічну групу, асоціативні, універсальні (Небо, Пекло, Суд, Мир, Світ), okazійні. Персонажі епіграм – королі, послы сеймів, гродські, з окремими згадками про селян та ремісників – абстрактні й універсальні, схематичні, побудовані навколо зображення якоїсь провідної риси характеру («До доброго посла», «Жінка гнівлива»). Поет творить переважно негативного героя, «антисармата».

Асоціативні образи фігля й фортелю (як стрижневі у творах «Фігли», «Фортель»), символізують розлад у світі, де замість порядку панують спритні дії, а Мошна, Міх, Калита втілюють абстрактні поняття корупції, п'янства, захланності тощо. Символічні образи «дороги», «мосту», «драбини» («Піст – міст», «Драбина до неба») у дискурсі ідеї теоцентризму реалізують земний шлях людини. Барокова метафора «світ-книга» проявлена непрямим цитуванням Святого Письма, науки Отців Церкви, що є складовими образної системи творів. Персоніфікований образ Смерті у вірші «Як читає смерть» Д. Братковського зближує творчість волинського поета із мотивами українських інтермедій XVII–XVIII ст., зокрема твором «Интермедья на три персони».

Образ автора в різних іпостасях присутній у віршованих варіаціях «Автор до себе». Він – ментор в епіграмах «Ялмужна», «Праця як обертається», «Жнива» й небайдужий спостерігач світового дійства («Світ. Одним недоля...»). Образ блазня актуалізує метафору «світ-театр», служить для автора маскою («Автор до себе», «Світ») та виявляє приналежність до світу і відповідальність за нього («Світ. Гей віват, віват...»), виражає ставлення суспільства до людей, які живуть згідно моралі («Неуком варто звати, хто мало звик брати»). Образи речей шляхетського світу у віршах «Про убогу, а пишну», «Сусідська забава», «Бенкет багатого», «До меду», «Вино після смерті» та ін., насамперед страв та напоїв, характеризують ставлення шляхтичів до життєвих цінностей.

Антитези творять смислові концепти, як названі «згідно з природою» («Матір погубим, й самі зігниємо»), так і «проти природи» («багатий, а бере убого»; «Завтра голий, хто при злоті»). Епітети підкреслюють, як барокові ознаки («пломінь дужий», «мир злотий»), так класицистичні («лиха жінка», «мати цнотлива»). Метафори у творах («Що вміє мед», «уміє що копа»), метонімія («праці чужої кров взяв до калиток»), оксиморон («мудрі дурні»), паралелізми виявляють національне світомишлення поета.

У підрозділі **3.5. «Художня мова творів та її ритмічність»** проаналізовано праці О. Бай, А. Вінченза, В. Кречетня, Н. Костенко, Г. Сидоренко, М. Сулими, Н. Яцук, викладено результати аналізу ритміки віршів Д. Братковського, які реалізують силабічну версифікаційну систему європейського зразка, в основному домінуючі в добу Класицизму та Барокоодинадцятискладник з парокситонною римою та восьмискладник. Своєрідний відхід від польського віршувального канону виявляє одинадцятискладовий вірш в епіграмах «До пляшки», «До пива» та ін., характерний для деяких українських народних танцювальних пісень, зокрема, «Ой ти мене, вражий сину, не займай...». Якщо

одинадцятискладник у творі «Гербы и трены при гроб и трунѣ...» Сильвестра Косова, за характеристикою М. Сулими, проявляє мелодію туги, то у віршах Д. Братковського цей метр втілює жартівливу, гумористичну, сатиричну, іронічну інтонацію («Диспут убогого з паном», «До позиченого румака», «До позиченого жупана», «Коли дурний мудрий» та ін.).

Декілька творів збірки «Світ...» написано восьмискладником, який в українській поезії, на думку М. Сулими, відзначений мелодійністю та особливою ритмічністю «Хміль на сеймику», «Служба до часу», «До зітхальника» та ін.). Шестискладник твору «Смерть нагадує» реалізує менторську інтонацію, що зближує із віршем Івана Величковського «Минути всіх обшії». Твори Д. Братковського складаються із віршів, що деколи об'єднані в катрени.

Пряма мова, репліки, вказівка у назві твору на адресата мовлення («До подорожнього», «До Стеха»), звертання, які у творах «Досвідчений жовнір» (ротмістре), «Справа щодо двору» («мій пане-куме»), посилюють діалогічність текстів і вносять іронічні, сатиричні, деколи добродушно-жартівливі акценти у зміст мовленого. Насиченість віршів «Луїта», «Quidestuniversale?» латинізмами, переважно юридичної термінології, використовує поет для творення комічних ефектів із метою критики суддівської системи. Польська мова віршів Д. Братковського з численними українізмами та цілими реченнями українською підтверджує приналежність творчості поета із Волині до української літератури.

У підрозділі **3.6. «Внесок Данила Братковського в українську польськомовну літературу, новаторство автора»** висвітлено своєрідність реалізації барокових і класицистичних рис індивідуального стилю поета на тематично-ідейному, образному, жанровому та версифікаційному рівнях. Класицистичні тенденції творчості Д. Братковського посилили риторичність його епіграм, чим сформували барокову модель діалогу поета із світом, з позицій ідеолога роксолянського сарматизму він виразив державотворчі ідеї на засадах пріоритету розуму, просвітленого євангельською наукою. Сатиричні інтенції в осмисленні актуальних ідей того часу, як «людина і Всесвіт», «єдності життя та смерті», зреалізовані у контексті Біблії та повчань отців Церкви з християнських православних позицій світської людини, через що сатира збірки позбавлена сарказму, характерного для багатьох європейських творів.

Якщо для Лазаря Барановича, Климентія Зіновієва, Мартина Пашковського, Софронія Почаського та ін. певні форми універсальної картини світу є організуючими в системі образів, то Д. Братковський створив універсальну картину у єдності трьох світів: земного, небесного та Святого Письма. Поетові властива увага до світу як філософської, богословської категорії, однак у творах споглядальна відстороненість та іронічність порушуються зауваженнями автора, що кожен є часткою світу, тому відповідальний за все, що у ньому діється.

Використання автором епіграм елементів народної сміхової культури у побудові образів-персонажів стало внеском в поетику українського класицизму. Переважання у творах Д. Братковського європейських мотивів *varietas*, *vanitas*, «*theatrum mundi*» зближує з бароковою поезією Іспанії, Англії, Франції. Версифікаційно поет наблизив ритмо-мелодіку силабічного одинадцятискладника до народнопісенної. Теми, мотиви, образи поета по-новому зазвучали у творчості Климентія Зіновієва та Григорія Сковороди.

У «Висновках» сформульовані підсумкові положення роботи та викладено результати прочитання творчості Д. Братковського як барокової моделі діалогу зі світом.

Систематизація підходів літературознавців у дослідженні української польськокомовної поезії виявляє, що тривалий час об'єктом вивчення були лише українськомовні твори, поки студії П. Білоуса, В. Кречотня, М. Корпанюка, Р. Радишевського, В. Шевчука, О. Яковини та ін. не започаткували повноцінне висвітлення цього явища у контексті українського літературного процесу й ролі польськокомовних творів у втіленні національних ідей, європейських мотивів та збагаченні європейськими зразками жанрової палітри барокової літератури. Виникнення української польськокомовної літератури XVI–XVIII ст. зумовили, за висновками О. Бай, П. Білоуса, О. Лазаренко, Д. Наливайка, Р. Радишевського, В. Шевчука, О. Яковини та ін.,: а) межовий характер українських земель; б) перебування їх у складі держави Речі Посполитої; в) вплив польської мови як мови науки, освіти та культури; г) та її роль посередництва між європейськими Сходом та Заходом.

Польська мова творів Д. Братковського виявила характерну для класицизму орієнтацію на вимоги вищої суспільної верстви, зумовила опрацьований в польській літературі жанр творів – епіграму, що визначило особливість тематики: викриття людських і суспільних вад; специфіку донесення засобами сатири державотворчих ідей та картезіанських принципів переваги розуму, громадського служіння й споконвічної моральності та засвідчило інспірацію класицистичних тенденцій завдяки жанровій формі у надрах Бароко.

Польське літературознавство пройшло шлях від прочитання збірки Д. Братковського «Світ...» у контексті польської барокової епіграматики до визнання автора представником української шляхти і борцем за відокремлення України від Польської держави. В Україні постать поета привернула спочатку увагу істориків (В. Антоновича, О. Компан, М. Костомарова, І. Крип'якевича та ін.). Лише на межі тисячоліть літературознавча рецепція поезій збірки «Світ...» у контексті української польськокомовної літератури (М. Корпанюк, Р. Радишевський, Л. Ушкалов, В. Шевчук, О. Яковина), у дискурсі барокової картини світу та основних мотивів європейського й українського бароко (О. Бай, Г. Калантаєвська, В. Шевчук), поезики барокової епіграми (О. Бай, Г. Микитюк, В. Шевчук), ідей патріотизму та «хлопоманства» (М. Корпанюк), сарматизму (О. Бай), у світлі барокових моралізаторських тенденцій (О. Бай), метафізичної поезії (О. Яковина) тощо прислужилась тому, що творчість Д. Братковського зайняла належне місце в історії української літератури XVII ст. Постать поета і страстотерпця за віру православну зображена у численних літературних творах та в фільмі «Волинська Голгофа Братковського» (2006).

Структура віршів збірки «Світ...» реалізувала барокову модель діалогу поета зі світом у дискурсі концепції універсалізму, яка втілена, по-перше, як намір відобразити (на основі універсальної картини світу) життя сучасного авторові суспільства в реальному плані та духовному вимірах; по-друге, виразити цілісність світу та її вияв у кожному одинарному явищі; по-третє, прислужитись ідеї всезагального порятунку людини проповідуванням (в поетичному жанрі) шляхів до пізнання особою сенсу життя.

Духовна тематика творів Д. Братковського, попри відсутність христологічних мотивів та богородичних поصات, реалізована специфікою поетичного осмислення основних барокових тем життя та смерті із світського погляду православного християнина. Європейські мотиви *vanitas*, *memento mori*, *theatrum mundi* поетично втілені у дискурсі Приповістей Соломонових та євангельських притч.

Класицистичний жанр епіграми сформував особливість втілення у діалозі поета із шляхтою як правлячим станом Речі Посполитої та ідеї відповідальності шляхти за стан справ у політичному та суспільному житті держави. Деталі політичних, адміністративних, суспільних, сімейних та громадських стосунків у Речі Посполитій відтворені системою сатиричних та алегоричних образів. Окремими штрихами окреслено проблеми міщанського стану, обійдено увагою духовенство як стан. У дискурсі проблеми сарматизму окреслено соціальну тематику: спосіб життя та звичаї української шляхти.

Проблему національної ідентичності автор збірки «Світ...», представник давнього українського шляхетського роду, «державоносної» еліти, «русин», що зберігав елементи регіональної «волинської» самоідентифікації, поетично осмислив у двох ракурсах, національному та особистісному. У душі українського національного світобачення представлено модель консолідації українського етносу як умови виживання та побудови власного національного життя («Пересторога», «Незгода»), а також суспільні й міжнаціональні стосунки. Український дух збірки епіграм втілений у фольклорно-побутових символах «матері» (України), «мачухи» (Польщі) та «дітей» (українців), «батька» (Львова).

У сатиричному діалозі на обстоювання правових, державницьких та релігійних потреб свого стану поет використовує елементи народного гумору, тонку іронію, гротеск, сарказмом. Риторичні фігури, посилення на Святе Письмо, алегоризм, емоційність викладу, сугестивний заряд зближують епіграми Д. Братковського із церковними проповідями та посилюють діалогічність творів, а гумористична, іноді іронічна інтонація – із творами європейських просвітителів.

Класицистична поетика визначила схематичність образів шляхти («Сварлива жінка», «До скупого»), їхню характеристику доповнюють образи речей побуту шляхти («До чарки», «До позиченого румака») та почуттів і станів: честі, обов'язку, лицемірства, жадібності, скупості тощо («Охота скупого», «Про щедрих»). Барокові метафори «світ-книга», «світ-театр», образ автора і одна із масок його – блазень, алегоричні образи Хмелю, Міха і Смерті підпорядковані вираженню класицистичних тенденцій. Сатиричний зміст віршів утілює просвітницькі ідеї та національну (найчастіше – волинську) тематику. Задля приємності як барокової риси Д. Братковський застосовує в епіграмах алегорію, апострофу, апосіопезу, вигук тощо.

«Низький» стиль епіграм та крайовий діалект, простонародна мова як одна із засад класицистичної поетики, жартівливі оповідання, діалоги, прислів'я та приказки, що часто служать джерелом творення тропів, фігур, визначили переважання у структурі творів народносміхових образів. Насиченість текстів українізмами, фольклорне джерело концептів виявляють українське світомилення Д. Братковського й підтверджують приналежність його творчої спадщини до української літератури. Силабічні вірші з парокситонною римою, в основному

одинадцятискладник, на ритмо-мелодійному рівні виявляють відхід від європейського версифікаційного канону. Грайлива, глумлива, іронічна інтонація віршів сприяє вираженню як барокової закодованості, символіки та метафоричності текстів, так і класицистичних інтенцій творів. На стилістичному рівні проявленню барокових рис творів служить паронімічні, морфологічні фонетичні різновиди концептичних структур, гра слів; втіленню класицистичних тенденцій сприяють риторичні засоби.

Творчість Д. Братковського розширила жанровий діапазон української польськокомовної поезії сатиричною епіграмою, форма якої дозволила виразити просвітительські тенденції, поет наповнив її сатиричним змістом, проблематикою сарматизму та хозаризму, національною тематикою, народносміховою стихією, що послужила джерелом образів і тропів. Поет-гуманіст продовжив традиції Хоми Євлевича, Станіслава Оріховського, його епіграми тематично-ідейно близькі із творами Івана Величковського, Інокентія Гізеля, Кирила Транквіліон-Ставровецького, окремі теми та мотиви творчості поета із Волині втілили у своїй творчості Климентій Зіновійв, Григорій Сковорода, помірковано-просвітницькі ідеали виразив у творах «Сатира 1» («Сатира первая и последняя»), «Ода на рабство» Василь Капніст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Турчин О. Символіка українського бестіарію як складова барокового поетичного мислення Д. Братковського // Сучасні літературознавчі студії. Топос тварини як антропологічне дзеркало : зб.наук. праць / [Гол. ред. В. І. Фесенко]. К. : Видавничий центр КНЛУ, 2011. Вип. 8. С. 608–618.
2. Турчин О. Проблема особистісної та національної ідентичності героїв творів Д. Братковського у дискурсі барокової концепції універсалізму // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. 2011. Т. 170. Вип. 158. С. 85–89. (Сер. : Філологія. Літературознавство).
3. Турчин О. Дискурс праці/неробства в бароковій поетичній моделі (за творами Д. Братковського) // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / [Гол. ред. В. А. Зарова]. Бердянськ : БДПУ, 2012. Вип. XXVI. Ч. 3. С. 264–273.
4. Турчин О. Тема пияцтва у творчості Данила Братковського у дискурсі барокової концепції універсалізму // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених : зб. наук. праць. К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2014. С. 129–133.
5. Турчин О. Етнокультурні аспекти прочитання барокових текстів книги Данила Братковського «Світ, по частинах розглянутий» // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук.праць. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2015. Випуск 20. С. 98–107.
6. Турчин О. Данило Братковський – поет українсько-польського культурного помежів'я епохи Бароко // Сучасні літературознавчі студії : зб. наук. праць / [Гол. ред. В. І. Фесенко]. К.: Видавничий центр КНЛУ. 2015. № 12. С. 559–568.
7. Турчин О. Элементы поэтики поучений в сатирических стихотворениях Д. Братковского // Theofos. № 2. Listopad, 2016. Kraków. S. 176–184.

*Опубліковані праці, які додатково
відображають наукові результати дослідження:*

8. Турчин О. Сатиричні мотиви Данила Братковського у віршах Григорія Сковороди // *ПереяславськіСковородинівські студії: філологія, філософія, педагогіка: зб. наук. праць / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. Переяслав-Хмельницький : [б.в.], 2013. Вип. 2. С. 135–141.*

9. Турчин О. Позиція барокового автора у творенні універсальної картини світу (на матеріалі поезії Данила Братковського) // *Scriptamantent : ювілейний зб. наук. праць : [на пошану професора Ганни Токмань з нагоди її 60-річчя] / [упорядк., заг. ред. В. М. Подриги]. К. : ІППК НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 201–209.*

10. Турчин О. Проблема самопізнання як шлях до національної ідентичності у творчості Данила Братковського і Григорія Сковороди // *ПереяславськіСковородинівські студії: філологія, філософія, педагогіка: зб. наук. праць / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2015. Вип. 3. С. 89–93.*

11. Турчин О. Класицистично-барокова поетика віршів Данила Братковського// *Київські полоністичні студії. К. : Університет «Україна», 2016. Том XXVIII. С. 98–105.*

АНОТАЦІЯ

Турчин О. В. Барокова модель діалогу зі світом у творчості Данила Братковського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертацію присвячено аналізу творчості Д. Братковського («Світ, по частинах розглянений») як моделі діалогу поета зі світом, тогочасним і сучасним, вираженого універсальною картиною. У роботі опрацьовано і узагальнено наукові підходи дослідників України й Польщі до збірки сатиричних епіграм «Світ...», виявлено закономірності розвитку наукової думки від дискусій навколо проблеми належності польськомовних творів гуманіста із Волині певній національній літературі до прочитання їх у контексті української барокової поезії XVII ст.

Висвітлено специфіку втілення у збірці «Світ...» ідей роксолянського сарматизму й хозаризму у класицистичній жанровій формі епіграми та охарактеризовано як барокові риси творів (концептизм, метафоризм, алегоризм і символізм), так і класицистичні (польська мова текстів; сатиричний зміст віршів, що виразив просвітницькі ідеї пріоритету розуму, порядку та суспільного служіння). Використано новітній літературознавчий інструментарій та охарактеризовано модифікацію класицистичного жанру епіграми у творчості поета доби Бароко (діалогізм, посилення на Святе Письмо та вчення Отців Церкви, моральна імперативність, національна тематика, фольклорна мовно-сміхова стихія). Описано внесок Д. Братковського у розвиток української барокової поезії.

Ключові слова: бароко, класицизм, епіграма, концепт, алегоризм, символіка, сарматизм, сатира, діалогізм, просвітницькі ідеї.

АННОТАЦИЯ

Турчин О. В. Барокковая модель диалога с миром в творчестве Даныла Братковского. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена исследованию творчества Д. Братковского («Мир, по частям рассмотренный») как модели бароккового диалога поэта с миром, прошлым и с миром сегодняшним, выраженного универсальной картиной. В работе проанализированы и систематизированы научные подходы исследователей Украины и Польши к освещению военно-политической и дипломатической деятельности шляхтича из Волыни; выявлены тенденции и закономерности развития научной мысли от дискуссий вокруг проблемы принадлежности польскоязычных сочинений поэта-гуманиста определенной национальной литературе к прочтению их в контексте украинской барокковой поэзии XVII в.

Изложены результаты исследования особенности реализации в книжке «Мир...» идей роксолянского сарматизма и хозаризма в классицистической жанровой форме эпиграмме. Характеристика украинской эпиграммы XVII в. дополнена описанием как барокковых черт сочинений (концептизм, метафоризм, аллегоризм и символика), так и классицистических (польский язык текстов; сатирическое содержание стихов, которое воплотило просветительские идеи; схематичность образов).

С помощью современного литературоведческого инструментария рассмотрены и охарактеризованы модификации классицистического жанра эпиграммы в творчестве поэта эпохи Барокко (диалогизм, послания на Священное Писание и поучения Отцов Церкви, моральная императивность, национальная тематика, насыщенность текстов украинизмами, фольклорный источник концептов). Описан вклад Д. Братковского в развитие украинской барокковой поэзии.

Ключевые слова: барокко, классицизм, эпиграмма, концепт, аллегоризм, символика, сарматизм, сатира, диалогизм, просветительские идеи.

ABSTRACT

Turchyn O. V. Baroque model of the dialogue with the world in the works of Danyl Bratkovsky. – Manuscript.

Dissertation to receive a candidate's degree in philological sciences, specialization 10.01.01 – Ukrainian literature. – National Pedagogical University named after M. Dragomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This dissertation is devoted to the analysis of D. Bratkovsky's works («Svit, pochastynakhrozglanenyi [The world considered in detail]») – namely, to the model of the poet's baroque dialogue with the world, expressed in a universal picture which consists of all the spheres of a society's life (in reality and in its spiritual dimension). The study analyzes and systematizes scientific approaches of Ukrainian and Polish researchers to the coverage of military and political, and diplomatic activities of a

«shliakhtych» [nobleman] from Volyn. The study discovers tendencies and patterns of development of the scientific thought which changed from discussions around the issue of belonging to certain national literature of this Ukrainian humanist's Polish-written works to their reading in the context of Ukrainian baroque poetry of the seventeenth century. Provided are the results of analysis of the specific realization of baroque ideas in the book «Svit... [The world...]»; namely, «the man and the Universe», the motives of *vanitas*, *memento mori*, *theatrum mundi* in the discourse of universalism concept. The dissertation describes the specific realization in the genre format of satiric and didactic epigrams which has the poetic interpretation of the main baroque themes of life and death from the temporal perspective of an Orthodox Christian; and the interpretation of the themes of estates, social and national problems in Rzeczpospolita [The Polish–Lithuanian Commonwealth] from the classicistic basis of the priority of the mind, social service to the state and its ruler, and ideas of Roxolanian Sarmatism and Khazarism.

As a result of the research, the dissertation highlights the role which satirical techniques (irony, grotesque, and sarcasm) play in the poet's dialogue with the world in order to defend legal, state and religious demands of the nobility's estate; and the role which figures of speech, emotionality of exposition, humorous and ironical intonations play in reinforcement of the dialogic nature of the works. The study adds to the description of the seventeenth-century Ukrainian epigrams describing both the baroque features of the works (concepcismo, the use of metaphors, allegories and symbols), and the classicist ones (the Polish language of the texts; satirical content of the poems which expressed Enlightenment ideas; and the schematic nature of the images). Contemporary literary studies' instruments are applied and the modification of the classicist epigram genre is characterized in the works of the Baroque poet (dialogism, references to Holy Scripture and science of the Church Fathers, moral imperatives, national themes, prevalence of folk laughter images in the structure of the works, saturation of the texts with Ukrainisms [Ukrainian loanwords], folklore as a source of concepts). Described is D. Bratkovky's contribution to the development of the Ukrainian poetry.

Key words: baroque, classicism, epigram, concept, alehoryzm, symbolics, Sarmatism, satire, Dialogism, educationalideas.